

ПЛОВДИВ В РОМАН НА ЯНА ЯЗОВА

Първият роман на Яна Язова излиза през 1936 г., а след две години претърпява второ издание. Преиздаването му сега не е само акт на възкресяване на един текст или реверанс към авторката. Конфликтите в романа са живи и днес.

„Ана Дюлгерова“ е симптоматична творба на българската литература за 30-те години на миналия век. Яна Язова се сбoguва с издиханията на критическите реалисти и се нарежда до неколцината модерни белетристи, които тогава се опитват да повишат температурата в разискванията за българската съдба. Другите предимства на този пръв неин роман са по-разбираеми вече от публикуваните напоследък романи на Язова – „Александър Македонски“ и „Соления залив“. Става дума за проза, която се откъсва от битуващото дребнотемие и етнографско вманиачаване и се изравнява с търсенията на европейската литература. На това не пречи странният полъх на влиянието на руски класици като Тургенев, Толстой или Иван Бунин. Или пък уловимата близост с Яворовата драма „В полите на Витоша“.

Сюжетът на „Ана Дюлгерова“ е пряко отражение на кризата в българското общество след края на Първата световна война. Действието се развива в провинцията – в Пловдив. Още в предговора четем редове за града, писани с такава любов и с толкова възторженост, каквито не се срещат често.

Главната героиня, Ана, е 22-годишна и е отгледана от майка си и леля си Елена. Бащата забягва в София с артистка, но не престава да се интересува от Ана и по-малката ѝ сестра, Марга. Майката обаче не му прощава и затова не му разрешава да вижда дъщерите си.

Завръщането на бащата, който е придружен от своя Приятел – известния музикант Богумил Дионисов, раздвижва спокойното и скучно ежедневие на семейството. Ана трудно изтърпява живота си в Пловдив. Тя негодува от блатото, в което е затънала, и не смята, че бракът е единственото спасение за момиче като нея. Сестра ѝ Марга пък се увлича по комунистическите идеи. Конфликтът между двете е слабо загатнат в началото на романа и после изоставен. Марга смята, че народът трябва да се разбунтува, да нападне парламента и да прогони корумпираните политици. Ана настоява, че няма полза например, ако общарят стане депутат, защото неговото призвание е да кърпи обувките на клиентите си.

Завръщането на бащата отпушва дремещите конфликти във и извън това семейство, за да назреят и се изяснят. Мечтателната Ана смята, че гласът ѝ ще се чуе по-ясно, ако напусне Пловдив и замине с баща си за Со-

фия, където иска да постъпи в Художествената академия. Срещата ѝ с Богумил Дионисов се оказва фатална за нея. Внезапно пламналото чувство между тях е поводът, който Яна Язова използва, за да направи аутопсия на българската действителност, оприличена от нея на блато. По-възрастният Дионисов е изненадан от Ана и се учудва от начина ѝ на мислене. Той смята, че тя е от онези млади хора, които ще разчистят гнилостта в страната. Неговата характеристика на проядения от корупция Пловдив в роман на Яна Язова български управляващ елит докарва до ярост някои официозни критици, които навремето настъргено нападат авторката и оплюват „Ана Дюлгерова“.

Любовните сцени между Ана и Дионисов поразяват с еротиката на невъзможната страст, обречена още преди да е избуяла. Романът, слава богу, не завършва с хепи-енд. Авторката обаче успява да покаже чрез драматичната съдба на героите си характерни за българския мантилитет кривици, неизкореними и днес. Състоянието на героинята ѝ, въпросите, които я измъчват и на които тя не намира разрешение, се препокриват с днешните. Образът на Ана Дюлгерова затрогва толкова непосредствено, може би защото Яна Язова се прелива изцяло в нея. За неуловимото си очарование авторката сама признава, че където се появи, навсякъде пробужда хората и ги кара да я следват и гледат с възхищение.

Не е трудно да се открие, че духовният прототип на Дионисов е проф. Александър Балабанов. В тази насока показателно е писмото от 2 юни 1936 г. на Язова до Балабанов от Прага:

Щастлива съм, че моят роман, когото единствено за теб написах, ще излезе тъй жив и толкова хубав. И да не съм при тебе, твоите огнени думи ме превръщат в слънце, стояват гърдите ми не толкова от щастие, че „поетическата ми сила е толкова голяма“, а от щастие, че всичко това мога да го направя за тебе, да ти го поднеса. И не ти, а аз да ти прегърна коленете и да ти изкажа възторга си. Защото, ако не беше ти, – о, аз никак не мога да си представя мене, сърцето ми и работата.

Романът се набира по времето, когато Яна Язова е в чешката столица, и затова негов коректор е самият проф. Ал. Балабанов. Първия екземпляр тя получава на 27 юни 1936 г. в Прага, откъдето пише на Балабанов:

Ето го. Той стои там, изправен, за да е винаги пред очите ми. Как се просълзих от вълнение, когато го видях! Толкова голям! Голям! Хубав! И си го прегърнах, и го целувах дълго, и го притисках до гърдите си, и му говорех като на жив човек: „Мое дете, ти ме направи щастлива в живота. Донесе ми нови пътища и успехи“. А той стои гордо и ме радва, радва...

За отношенията ѝ с издателя Никола Т. Балабанов – литературен и театрален критик, издател на списание

„Завети“, в чиято библиотека излиза и първото издание на „Ана Дюлгерова“, свидетелства следното писмо на Яна Язова, което се публикува тук за първи път:

София, 29 декември 1936 г.

Драги Кольо Балабанов,

Яд ме е, че от стеснение не мога да идвам така у вас, както напреде, защото ми е неприятно да помислите, че ида за парите.

Ето защо все моля господин [Александър – бел. П. В.] Балабанов да ти говори за това.

Той ми каза напоследък, че си му дал дума да уредиш тая работа до края на месец декември т.г., тоест да ми намериш от уговорения 6000 лв. хонорар за романа ми „Ана Дюлгерова“ останалите още четири хиляди лева, тъй като, както знаеш, всичко на всичко съм получила две хиляди.

Вярвам, не ще ти бъде трудно да сториш това, защото, както ти сам каза, романът ми се е изчерпал вече, и то за най-кратко време, в четири хиляди екземпляра, а ти разчиташе само за три хиляди екземпляра.

Наистина имам крайна нужда, тъй като аз нямам нито заплата, нито някакви други приходи.

Моля, бъди тъй добър и до края на тая година да ме ощастливиш с тия толкова горещо очаквани от мен 4000 левчета!

Сърдечни поздраи и на тебе, и на Катето.

Ваша Яна Язова

Второто издание на „Ана Дюлгерова“ излиза през 1938 г. Издател е „Т. Ф. Чипев“, а цитираното писмо ме навежда на мисълта, че вероятно Никола Т. Балабанов не се е издължил коректно.

Според последни проучвания физическият прототип на Дионисов вероятно е известният ломски адвокат и деен читалищен и културен деец Страхил Каменов, един от най-красивите българи през 30-те години. Нему Яна Язова подарява в ръкопис и прочутото си любовно стихотворение „Рози“:

РОЗИ

По кривата алея
на розите вървях,
когато през полетата повея
шумът на късен, пролетен отех.
Девойки с бисерни глави,
във рокли – ярко-жълта свила,
ме гледаха с копнеж над новите треви,
че първата любов ги беше запоила.
На песъчливата пътека
едничка роза бяла,

разсипана трепереше, жълтееше полека,
с кафени бръчки веч главата си навела.
Не знам, но тя –
тя толкоз много ми хареса!
Като съчувствие потъна ми в кръвта
последната въздишка, що разнесе.
Кой знае, може би,
защото ТИ си надалеч от мене?!
Защото в страх сърцето ми заби,
защото аз отдавна съм смутена.

Такава алея с рози е имало в дома на Каменов в Лом.
Яна Язова му подарява и „Ана Дюлгерова“ с мил автограф.
Смесването на вдъхновителите се забелязва и при
Описанията на Марица. Не е трудно да се усети как създаденият от Яна Язова образ на тази река е подсилен от детските и впечатления от Дунав.

Яна Язова е литературният псевдоним на Люба д-р
Тодорова Ганчева, даден ѝ от проф. Александър Балабанов.
Родена е в Лом през 1912 г., а от първи до трети клас
включително живее във Видин и учи в Народното първоначално училище.

Защо обаче тя избира Пловдив за място на първия си роман?

Вероятно отговорът се съдържа и в разговора на библиографката Венета Ряхова, която се среща през февруари 1968 г. с Яна Язова във връзка с готвената от нея библиография на писатели от Михайловградския край (сега Монтана). Ето разказа на Ряхова:

– Правим библиография „Поети и писатели от Михайловградски окръг“, в която сме ви включили, затова идвам при вас.

Вместо радостно оживление чух едно безразлично:

– Няма защо да ме включвате. Нямам нищо общо с Михайловградски окръг.

Стреснах се, но побързах да кажа:

– Родена сте в град Лом.

А тя ми отговори:

– Това е случайно. Баща ми е бил там училищен инспектор и тогава съм се родила. – Каза го вяло тя, а с видимо оживление добави: – Моят град е Пловдив.

След Видин, вероятно през 1921 г., семейството на Яна Язова пристига в Пловдив и отсяда в дома на леля ѝ, която била омъжена за пловдивския свещеник Димитър Чукурулиев.

Запазено е свидетелството и за завършен

IV клас в Пловдивското народно основно училище „Св. Кирил и Методий“ през учебната 1921/1922 г. Според Суза-

на Чукурлиева, снаха на свещеника, родителите на бъдещата писателка решават да си построят жилище в София, след като и двете им дъщери един ден щели да станат студентки. Затова Тодор и Радка Ганчеви се включват в строеж на кооперация и изплащат на вноски апартамента. Когато жилището им на ул. „Г. С. Раковски“ 161 Б е готово, семейството напуска Пловдив. По-голямата сестра на Яна Язова – Мила, записва право в Софийския университет, а Яна завършва последния си гимназиален клас в Първа народна девическа гимназия в София през учебната 1929/1930 г.

Че Пловдив не е излизал от ума ѝ, свидетелства не само предговорът към „Ана Дюлгерова“, но и една пощенска картичка, която тя праща на Александър Балабанов:

Пловдив, 27 март 1933 год.

Сама си ходя в тоя град като сянка и не зная дали съм „аз“ от сега или „аз от някога“.

Всичко ми е неинтересно – аз съм от сега.

Сега е 10 ч. вечерта. Вечерям у нашия адвокат и той намира, че аз съм съвсем Яна Язова. Много е мило от тяхна страна, че те не ми се сърдят, че аз нищо не помня от моето минало, че ме оставят на новия ми живот, на моята пролет и на моята единствена любов [поправено от самата Язова – „на моя единствен Пловдив“].

Твоя Мо.

Сантименталният на пръв поглед сюжет на първия роман на Яна Язова крие неочаквани изненади за читателя, пък и му помага по-неусетно да вникне в тревожното чувство за неудовлетвореност, което, за жалост, и днес е определящо. Само че сега много от връстниците на Ана Дюлгерова предпочитат да напуснат страната, вместо да постъпват като нея, или да се борят за промяна. Яна Язова убедително поставя най-опасната диагноза: когато народът е толкова уморен, че няма сила да направи решителната крачка, пада в краката на всеки нов измамник, представящ се за Месия. Краят на „Ана Дюлгерова“ като че ли има за задача да сепне, да разтревожи... В покъсните си романи, особено в трилогията „Балкани“, Яна Язова посочва възможния изход – борбата: „Робът се освобождава чрез грешките на тирана“.

Надявам се чрез това ново издание, осъществено от авторитетното издателство „Хермес“, младите пловдивчани да преоткрият този вълнуващ роман за техния град, да съпоставят чувствата, които ги вълнуват, с тези, които са тревожили Ана...

На добър час на петото издание на „Ана Дюлгерова“!

Петър Величков